

Особливості формування контурів сучасної системи міжнародних відносин

Багатополарність є однією з ключових концепцій для розуміння нової глобальної ситуації. Зазначено, що розвиток системи міжнародних відносин є динамічним процесом, що зумовлює глибокі зміни на всіх рівнях ієрархії і виражається у зміні її типу. З'ясовано особливості формування нової міжнародної системи, яка відмінна від традиційної Вестфальської системи тим, що в ній взаємодіють як традиційні учасники, так і нові чинники та тенденції.

Епохальні зрушення в міжнародних відносинах на зламі століть, викликані ендегенними та екзогенними факторами зумовили модифікацію міжнародно-політичної структури світу, сприяли динамічному зростанню множинності різноманітних учасників світового процесу.

За логікою циклічного розвитку, сучасний глобальний світ переживає етап становлення поліполярної системи міжнародних відносин та прямує радше не до апофеозу процесу модернізації, а до турбулентної системи міжнародних зв'язків, багатоплановому зіткненню цивілізацій.

Вектори трансформації сучасного світу нерозривно пов'язані з розмиванням державного суверенітету, зміною полярності, економічною та політичною глобалізацією. Крім того субстанціональні принципи інтеракцій суб'єктів міжнародних відносин неодмінно впливають на зміст і характер світової політики

Розвиток системи міжнародних відносин є динамічним процесом, що зумовлює глибокі зміни на всіх рівнях ієрархії і виражається у зміні її типу. У процесі еволюції міжнародна система градаційно переходить з одного стану в інший. Відповідно міжнародні системи можуть перебувати у статичному, трансформаційному і турбулентному станах.

Загалом статичний стан можна розглядати у відносній площині, оскільки параметри системи зазнають перманентних змін, але вони відбуваються повільно, впродовж тривалих історичних циклів. У системі зберігається певних рівнів ієрархія та субординація держав.

Трансформаційний стан характеризується якісними змінами, які ведуть до порушення усталених взаємовідносин, порядку субординації держав та до розпаду системи на кілька підсистем.

Для турбулентного стану який виникає лише у випадку одночасного занепаду всіх (або одного наявного) світових центрів, характерні цілковита ліквідація структури ієрархії та субординації, хаотичні відносини між державами.

Система міжнародних відносин, як будь-яка система, функціонує на основі одного з основоположних принципів системної інтеракції – принципу динамічної рівноваги. Ця структурна рівновага заснована на двох діаметрально

протилежних моментах: мінливості її окремих елементів (держав) і відносній стійкості зв'язків між ними.

Відомий французький політолог та соціолог, класик школи політичного реалізму Р. Арон у праці «Мир та війна між націями» міжнародну систему трактує як «сукупність політичних одиниць, що підтримують між собою регулярні відносини та здатні бути втягнуті у загальну війну». Загальною рисою міжнародної спільноти, як вважає Арон, є відсутність інстанції, яка б володіла б монополією на застосування законної сили.

Характерною ознакою міжнародної системи є «стан постійної боротьби» між її акторами. Р. Арон виділяє три структурних виміри міжнародних систем: конфігурацію співвідношення сил; ієрархію авторів; гомогенність або гетерогенність складу.

На думку дослідника головним виміром є «конфігурація співвідношення сил, яка відображає існування «центрів влади» в міжнародній системі, що накладає відбиток на взаємодію між її основними елементами – суверенними державами». Разом з тим вона залежить від кількості головних акторів і характеру відносин між ними. Р. Арон виділяє два основних типи конфігурації співвідношення сил – біполярні та поліполярні системи.

Ієрархія акторів відображає фактичну нерівність їхніх військових, політичних, економічних, ресурсних, соціокультурних, ідеологічних можливостей впливу на міжнародну систему [1, с. 81].

Для якісної характеристики міжнародної системи Арон вводить поняття «гомогенність» та «гетерогенність», які виражають ступінь згоди акторів щодо тих чи інших принципів або цінностей. У гомогенній системі держави належать до одного типу, підпорядковуються одним принципам політики та поділяють ідентичні цінності. Чим вищий між ними ступінь згоди щодо принципів і цінностей, тим гомогеннішою є система і відповідно в ній більше помірності й стабільності. У гомогенній системі держави можуть бути супротивниками, але не ворогами.

На відміну від гомогенної системи, гетерогенна, якій властиві ціннісні та ідеологічні антагонізми є хаотичною, нестабільною і конфліктною.

При розгляді структури міжнародної системи Р. Арон брав за основу принцип концепції рівноваги сил. Він вважає, що політика «рівноваги» впливає «з необхідної обережності держав, які турбуються про збереження своєї незалежності і прагнуть не потрапити під владу держав, які володіють потужними засобами».

Загальновизнаним є те, що будь-яка держава, що прагне зберегти рівновагу сил для збереження свого суверенітету, має зайняти позицію проти тих держав чи коаліцій, які становлять загрозу для її національних інтересів.

На думку Р.Арона біполярна система містить в собі тенденцію до нестабільності, оскільки заснована на взаємному страху. Він стверджує, що вона «не може бути більш нестабільною чи агресивнішою, ніж мультиполярна система, однак загальна і безжалісна війна створює для неї більш серйозні загрози. Дійсно, якщо всі політичні утворення належать до того чи іншого табору, то будь-який тип локального конфлікту торкається всієї системи». Щоб зберегти «рівновагу» в такій системі, «глави коаліцій повинні намітити

між собою демаркаційну лінію, розподілити зони впливу, а також заборонити відхід учасників від умов системи» [2].

Багатополярність є однією з ключових концепцій для розуміння нової глобальної ситуації. Сьогодні систему міжнародних відносин розглядають як складну систему протистояння та узгодження інтересів і ціннісних орієнтирів постійно зростаючої кількості суб'єктів. Особливості формування нової поліцентричної системи міжнародних відносин, яка відмінна від традиційної Вестфальської системи полягають в тому, що в ній переплітаються та взаємодіють як традиційні учасники, так і нові чинники та тенденції. Кардинальне оновлення міжнародної системи пов'язане зі значним розширенням складу кола суб'єктів міжнародних відносин.

Зараз чимале коло дослідників, особливо представників таких наукових напрямів теорії міжнародних відносин, як транснаціоналізм, інституціоналізм (Дж.Розенау, Р.Кохейн, Дж.Най та ін.), цілком обґрунтовано приходять до висновку, що на світовій арені починають все більш активно заявляти про себе недержавні актори та інші елементи міжнародної системи [3; 4; 5; 6; 7].

Проникнення в сферу світової політики недержавних акторів – міждержавних організацій, неурядових організацій, транснаціональних корпорацій, різноманітних суспільних рухів руйнує монополію держави в міжнародних відносинах, яка все ж продовжує на неї претендувати і залишається основним учасником міжнародних відносин. Зростання впливу недержавних учасників є відносно новим явищем у міжнародних відносинах. Недержавні актори більше ніж держави схильні до використання асиметрії. Вони беруть участь у поширенні певних форм світогляду, політичних уявлень і стереотипів.

Однак, поширені погляди про самостійний характер діяльності недержавних акторів, не зовсім відповідають дійсності. Традиційні недержавні актори можуть діяти як автономно, тобто у рамках використання власних ресурсів, так і в межах політичної та економічної системи окремих країн. Натомість решта міжнародних структур із недержавним статусом здебільшого залежать від умов співпраці з урядами відповідних країн.

Джеймс Розенау акцентує увагу на співіснуванні цих двох різних світів: міждержавного світу та поліцентричного світу. Зважаючи на це, він приходить до висновку про існування явища «турбулентність», що означає непередбачувані коливання між традиційними акторами з їх інституціоналізованими відносинами та дії яких є частиною проблеми легітимності. Концепція турбулентності «припускає напруженість і зміни, коли структури й процеси, що зазвичай творять політику, нестійкі й у них відбувається перебудова» [3].

За структурою балансу сил сучасний світоустрій як поліаспектна складноструктурована система є монополярним, хоча і з деякими обмеженнями, оскільки у ньому домінування США межує з поліцентричним конгломератом решти країн. Невважаючи на незаперечне лідерство США в політичному, соціально-економічному, науково-технічному та військово-стратегічному вимірах, їм все важче вдається його зберігати через зростання нових центрів багатополюсного світу, що формується.

Мультиполярна система, з погляду Арона, є «історичним компромісом між природним станом та пануванням закону. Держави взаємно визнають право на існування, вони прагнуть зберегти «рівновагу» і проявляють певну солідарність по відношенню до зовнішнього світу». Але при цьому дипломатія в «мультиполярній системі рівноваги» навіть цинічна, підкреслює Арон. Вона «не знає ні ворогів, ні друзів, що є не результатом вільного вибору, а необхідністю, спричиненої обставинами» [1].

На трансформацію сучасної системи міжнародних відносин впливають демографічний, природний фактори, світова економіка і глобалізація, новітні технології, національні та інтернаціональні владні системи, роль США у трансформації міжнародної системи.

Посилення тенденцій поліполярності призводить до ускладнення структури міжнародних відносин та урізноманітнення міждержавних зв'язків. Хоча імперативи взаємодії між великими державами зберігають значення ключового фактора, який впливає на роль міжнародних інституцій. Варто також зауважити, що у сферу міжнародних відносин дедалі активніше залучаються недержавні чинники (неурядові організації, транснаціональні корпорації), що у майбутньому може призвести до утворення на їхній основі своєрідних «центрів сили».

Висновки

Отже, ерозія відносин з позиції сили у міжнародних відносинах, послаблення статусу держави-нації і кількісне зростання «акторів поза суверенітетом» створюють нові контури взаємодій та викликають фундаментальні трансформації архітектури міжнародних відносин.

Трансформації у геополітичній структурі сучасного світу дозволяють стверджувати, що остаточні контури нової системи міжнародних відносин ще не склалися, але монополярність США як єдиної наддержави є реальністю. Важко не погодитися з думкою, що можлива архітектоніка міжнародних відносин (однополярний, біполярний або багатополарний світ; система балансу сил; хаос) безпосередньо залежить від зовнішньої політики США. Щоправда набирає сили тенденція переходу до політополярності, в рамках якої кілька провідних «центрів сили» будуть пов'язані відносинами партнерства та суперництва. У міру руху до багатополосності залежність світової спільноти від Сполучених Штатів скорочуватиметься.

Загалом становлення поліполярної міжнародної системи буде, природно, тривалим процесом. Довготривалим стане конфлікт двох тенденцій – формування багатополарності та прагнення Вашингтону зберегти однополосну структуру міжнародних відносин. При цьому перехід до багатополарного світу обмежить можливості проведення якоюсь державою гегемоністської політики.

Список літератури

1. Aron R. Paix et Guerre entre les nations. Calmann-Lévy, Paris, 1962. 797 p.

2. Aron R. Qu'est-ce qu'une théorie des relations internationales? Revue française de science politique. Octobre 1967. Vol. 17, n 5, P. 837–861.
3. Rosenau J. Turbulence in World Politics. A Theory of Change and Continuity. Princeton University Press, 1990. 504 p.
4. Keohane R. O. After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy. Princeton: Princeton University Press, 2005. 320 p.
5. Nye J. Soft Power. The Means to Success in World Politics. New York: Public Affairs, 2004. 208 p.
6. Nye J. The Powers to Lead Oxford: University press, 2008. 226 p.
7. Nye J. The Future of Power. New York: PublicAffairs, 2011. 320 p.